

**YOSH FUTBOLCHILARNI DARVOZABONLIK
AMPLUASIGATANLAB OLISHNING ILMIIY-USLUBIY ASOSLARI**

O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

“Futbol nazariyasi va uslubiyati” kafedrasida dotsenti.

Nurmatov Muxiddin Xusnitdinovich

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh futbolchilarni darvozabonlik amplusiga tanlab olishning ilmiy-uslubiy asoslari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot maqsadli tanlov mezonlarini - morfologik, fiziologik, psixologik va texnik-taktik ko‘rsatkichlarni - tizimli tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: darvozabon, sport tanlovchiligi, yosh futbolchilar, morfologik ko‘rsatkichlar, texnik-taktik tayyorgarlik, darvozabonlik metodikasi.

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОТБОРА МОЛОДЫХ
ФУТБОЛИСТОВ НА ДОЛЖНОСТЬ ВРАТАРЯ**

Узбекский государственный университет физической культуры и спорта

Доцент кафедры «Теория и методика футбола».

Нурматов Мухиддин Хуснидинович

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-методологические основы отбора молодых футболистов на позицию вратаря. Исследование направлено на систематический анализ критериев отбора целей – морфологических, физиологических, психологических и технико-тактических показателей.

Ключевые слова: вратарь, спортивный отбор, молодые футболисты, морфологические показатели, технико-тактическая подготовка, методика подготовки вратарей.

**SCIENTIFIC-METHODICAL BASIS OF SELECTING YOUNG
FOOTBALL PLAYERS FOR THE ROLE OF GOALKEEPING**

Uzbek State University of Physical Education and Sports

Associate Professor of the Department of “Football Theory and Methodology”.

Nurmatov Mukhiddin

Abstract. This article examines the scientific and methodological foundations of selecting young football players for the role of goalkeeper. The study is aimed at a systematic analysis of the criteria for target selection - morphological, physiological, psychological and technical-tactical indicators.

Keywords: goalkeeper, sports selection, young football players, morphological indicators, technical-tactical preparation, goalkeeper methodology.

Kirish. Bugungi kunda jahon futbolida professional o'yinchilar poydevorini shakllantirish bevosita bolalar va o'smirlar sport maktablarida olib boriladigan seleksiya ishlarining sifatiga bog'liqdir. Futbolda darvozabonlik eng mas'uliyatli va murakkab amplua hisoblanib, ushbu pozitsiya vakillaridan yuqori darajadagi koordinatsiya, tana o'lchamlari va vizual tezkor reaksiya talab etiladi..

Mamlakatimizda sport ta'limi tizimini tubdan isloh qilish va iqtidorli yoshlarni aniqlash bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar ko'rilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi "Sport ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish orqali olimpiya va paralimpiya sport turlari bo'yicha yuqori mahoratli sportchilar zaxirasini shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5279-son qarori respublikamizda iqtidorli bolalarni saralash (seleksiya) ishlarini mutlaqo yangi, shaffof va ilmiy asoslangan tizimga o'tkazish vazifasini belgilab berdi. Ushbu qaror talablaridan kelib chiqib, futbol maktablarida ham har bir amplua, ayniqsa darvozabonlar tayyorlash sifati monitoring qilinishi lozim.

Yosh futbolchilarni darvozabon ampluasiga tanlab olish ko'p komponentli jarayon bo'lib, unda irsiy omillar, tana proporzionalitetlari hamda asab tizimining qo'zg'aluvchanlik xususiyatlari kompleks o'rganiladi.

Zamonaviy futbolda darvozabon o'yinning asosiy taktik bo'g'inlaridan birini tashkil etadi. U nafaqat to'pni to'xtatuvchi, balki himoya liniyasini boshqaruvchi, o'yinni tashkil etuvchi va hujumni boshlashga faol ishtirok etuvchi universal o'yinchi sifatida qaraladi. FIFA mutaxassislarining fikricha, yuqori darajali darvozabon jamoa natijasiga 25-30% ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Darvozabon - boshqa amplualardan tubdan farq qiladigan o'ziga xos o'rin. Shuning uchun ham darvozabonlarni yosh bosqichidan boshlab to'g'ri tanlab olish va

ularni maqsadli tayyorlash alohida ilmiy va amaliy muammo sifatida ko'riladi. Ko'pgina mamlakatlarning futbol federatsiyalari bu masalaga jiddiy e'tibor qaratib, maxsus tanlov dasturlari va metodikalari ishlab chiqmoqda.

O'zbekiston futbolining rivojlanishi ham istiqbolli yosh darvozabonlarni erta bosqichda aniqlash va ularni tizimli tayyorlash zaruriyatini ko'ndalang qo'ymoqda.

Darvozabonlik amplasida bo'y va gavda tuzilishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy elite futbolida darvozabonlarning o'rtacha bo'yi 188-195 sm ni tashkil etadi. Biroq yosh bosqichida bo'y prognozini aniqlashda ota-onaning bo'yi, suyak yoshi va biologik yetilish darajasi asosiy ko'rsatkich sifatida qabul qilinadi.

1-jadval. Darvozabonlarga qo'yiladigan antropometrik talablar (yosh bo'yicha)

Yosh	Bo'y (sm)	Qo'l uzunligi (sm)	Oyoq o'lchami
8-10	130-145	55-62	34-37
11-12	145-158	62-68	37-39
13-14	158-172	68-75	39-42
15-16	172-185	75-82	42-44

Qo'l uzunligi va kaft kengligi darvozabonlikda muhim morfologik ko'rsatkichlar hisoblanadi. Katta kaft to'pni ushlab turish va nazorat qilish imkoniyatini oshiradi. Shuningdek, oyoq-qo'l proporsiyasi, yelka kengligi va markaziy og'irlik o'rni ham tanlov jarayonida hisobga olinadi.

Darvozabon uchun eng muhim jismoniy sifatlar quyidagilardir: reaksiya tezligi, portlovchi kuch (sakrash qobiliyati), egiluvchanlik va koordinatsiya. Reaksiya tezligi - 11 metrdan zarba berilganda to'pning darvozaga yetib kelishi atigi 0,3-0,4 soniya davom etishini hisobga olsak, bu ko'rsatkichning ahamiyati yanada oydinlashadi.

Sakrash qobiliyati darvozabonning o'yin maydonini nazorat qilish imkoniyatini belgilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, elite darvozabonlarning vertikal sakrash ko'rsatkichi o'rtacha 60-75 sm ni tashkil etadi.

2-jadval. Darvozabonlarning asosiy jismoniy ko'rsatkichlari normativlari

Ko'rsatkich	10-12 yosh	13-14 yosh	15-16 yosh
--------------------	-------------------	-------------------	-------------------

30 m yugurish (sek)	4,8-5,2	4,4-4,8	4,0-4,4
Vertikal sakrash (sm)	35-45	45-55	55-65
Reaksiya (ms)	220-260	200-240	180-220
Egiluvchanlik (sm)	8-12	6-10	5-9

Darvozabonlik o'yinchi uchun o'ziga xos psixologik talablarni qo'yadi. Tanlov jarayonida quyidagi psixologik ko'rsatkichlar baholanadi: oddiy va murakkab reaksiya tezligi, harakatlarni oldindan taxmin qilish, diqqatni kontsentratsiya va taqsimlash ko'rsatkichi, stressga chidamlilik va emotsional barqarorlik.

Anticipatsiya qobiliyati - raqib harakatini oldindan taxmin qila olish - elite darvozabonlarning eng muhim psixomotor xususiyatlaridan biridir.

Shaxsiy-psixologik xususiyatlar. Muvaffaqiyatli darvozabon uchun quyidagi shaxsiy xususiyatlar muhim hisoblanadi: yetakchilik qobiliyati va tashabbuskorlik, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish tayyorligi, xatolardan tezda tiklanish (rezilientlik), yuqori o'z-o'zini boshqarish (self-regulation) va kommunikativ kompetentlik. Darvozabon - jamoadagi yagona o'yinchi bo'lib, u butun himoyani ko'ra oladi va taktik ko'rsatmalar berishi zarur.

Yosh darvozabonlarni tanlashda psixologik test va kuzatuv metodlaridan foydalaniladi. Ayniqsa bosim ostidagi vaziyatlarda (penalty, hal qiluvchi o'yinlar) o'z-o'zini qanday tutishi muhim kuzatuv obyekti hisoblanadi.

Texnik mahorat mezonlari. Darvozabonning texnik mahorati bir necha asosiy elementlarni o'z ichiga oladi. To'pni qo'l bilan ushlab qolish texnikasi (catching), zarba yo'nalishini blokirovka qilish (blocking/diving), to'pni oyoq bilan o'ynash (distribution with feet) va bosh bilan zarba berish (header) zamonaviy darvozabonlar uchun majburiy texnik ko'nikmalar hisoblanadi.

Zamonaviy futbolda darvozabonning oyoq bilan o'ynash texnikasi tobora katta ahamiyat kasb etmoqda. "Sweeper-keeper" tushunchasining keng tarqalishi bilan darvozabonlardan jarima maydoni tashqarisida ham faol harakat qilish va aniq uzatmalar berish talab qilinmoqda. Shuning uchun yosh darvozabonlarni tanlashda oyoq bilan ishlash ko'nikmalariga alohida e'tibor berilishi lozim.

Taktik jihatdan yosh darvozabonda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirish zarur: to'g'ri pozitsiyani egallash (positioning), 1 va 1 holatda harakat qilish, burchakli zarbalarda chiqish va qaror qabul qilish, himoya liniyasi bilan muvofiqlashish va hujumga o'tishda ishtirok etish.

Dastlabki tanlov (8-10 yosh). Dastlabki tanlov bosqichida asosiy e'tibor biologik va genetik imkoniyatlarga qaratiladi. Bu bosqichda to'pga bo'lgan tabiiy munosabat, to'pni ushlab qolishga intilish, qo'rqmaslik va jasorat, hamda umumiy koordinatsion qobiliyatlar baholanadi. 8-10 yoshdagi bolalar uchun bo'y prognozi va ota-onalarining jismoniy xususiyatlari muhim ma'lumot manbai hisoblanadi.

Ixtisoslashtirilgan tanlov (11-13 yosh). Bu bosqichda tanlov mezonlari kengayadi va chuqurlashadi. Standartlashtirilgan test batareyasi qo'llaniladi: reaksiya tezligini o'lchash (reaktometr), sakrash testlari, egiluvchanlik testlari, koordinatsion qobiliyatlar testi va darvozabonga xos texnik topshiriqlar. Psixologik testlash ham ushbu bosqichda boshlanadi.

Chuqurlashtirilgan tanlov (14-16 yosh). Ushbu bosqichda yosh darvozabon allaqachon ixtisoslashtirilgan trenirovka jarayonini boshidan kechirib bo'ladi. Tanlov endi nafaqat potentsial, balki real sport natijalariga, o'yin ko'rsatkichlariga (game performance analysis) va taraqqiyot dinamikasiga asoslanadi. Video tahlil, GPS ma'lumotlari va fiziologik monitoring ko'rsatkichlari ham keng qo'llaniladi.

Xulosa. Yosh futbolchilarni darvozabonlik ampuasiga tanlab olish - ko'p mezonli, kompleks va uzluksiz jarayondir. Ushbu jarayonning ilmiy asoslanganligini ta'minlash uchun antropometrik, fiziologik, psixologik va texnik-taktik ko'rsatkichlarning barchasi birgalikda hisobga olinishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi "Sport ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish orqali olimpiya va paralimpiya sport turlari bo'yicha yuqori mahoratli sportchilar zaxirasini shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5279-son qarori

2. Abdullayev A.B., Yusupov M.T. O'zbekistonda yosh futbolchilarni tayyorlash metodikasi. Toshkent: O'zbekiston; 2018.